

REFORMA AMATO I DINIEGO WE WŁOSZECH – W POSZUKIWANIU IDEALNEGO SYSTEMU EMERYTALNEGO

Joanna Plak
Absolwentka Instytutu
Polityki Społecznej UW

WPROWADZENIE

Jakie cechy powinien posiadać idealny system emerytalny? Na podstawie analizy dokumentów Banku Światowego, którego jednym z obszarów zainteresowań są systemy zabezpieczenia społecznego, można wywnioskować, że system taki powinien odznaczać się przynajmniej następującymi cechami:

- wielofilarowość,
- sprawiedliwość wyrównawcza (świadczenia adekwatne do wkładu wniesionego do systemu),
- przejrzyste reguły,
- brak dyskryminacji,
- pozytywny wpływ na rynki finansowe i rynek pracy,
- odporność na inflację,
- odporność na negatywne czynniki demograficzne,
- ograniczony udział państwa,
- elastyczność i dostosowanie do potrzeb odbiorców.

Czy zreformowany włoski system emerytalny spełnia te wytyczne, czy może opiera się na innych rozwiązaniach? W niniejszym artykule spróbuję znaleźć odpowiedź na to pytanie, przedstawiając drogę, jaką przebyli Włosi, poszukując idealnego systemu emerytalnego.

Po II wojnie światowej Włochy realizowały opiekuńczy model polityki społecznej. Państwo hojnie rozdawało swoim obywatelom liczne przywileje, w tym w zakresie emerytur.

Pracownicy po zakończeniu aktywności zawodowej mogli liczyć na emerytury w wysokości 80% dotychczasowych zarobków. Świadczenie końcowe nie zależało od ich wkładu do systemu, a jedynie od faktu wykonywania pracy. Oprócz wysokich emerytur, powszechnym zjawiskiem było kończenie aktywności zawodowej przed osiągnięciem wymaganego ustawowo wieku emerytalnego. Przy uwzględnieniu

niekorzystnej sytuacji demograficznej we Włoszech – spadku urodzin i wzroście liczby osób w wieku poprodukcyjnym – państwo powinno było zapobiegać odpływowi z rynku pracy tych, którzy byli jeszcze w stanie pracować, a nie przyzwalać na takie zachowania.

Ponadto włoski system emerytalny cechowało występowanie dużej liczby przywilejów branżowych, co w połączeniu z dość liberalną polityką rentową oraz wcześniej wymienionymi rozwiązaniami przyczyniło się do nadmiernego obciążenia budżetu państwa wydatkami na cele emerytalno-rentowe.

W obliczu katastrofy finansowej i groźby niewypłacalności państwa oraz w związku z ponagleniami ze strony Unii Europejskiej Włochy zostały zmuszone do przeprowadzenia gruntownej reformy systemu emerytalnego.

REFORMA AMATO

Pierwszą istotną reformą emerytalną była reforma z 1992 r., której głównym pomysłodawcą był Amato. Jej istotnym celem stała się redukcja wydatków budżetowych na cele emerytalne i ograniczenie przywilejów emerytalnych dla poszczególnych grup pracowników, głównie pracujących w sektorze publicznym (Szumlicz, Żukowski red. 2004, s. 338).

Wymienione cele zamierzano osiągnąć przez podwyższenie wieku emerytalnego o 5 lat (Amato uznał dotychczas obowiązujący wiek emerytalny za zbyt niski na tle innych krajów europejskich) i obniżenie stopy zastąpienia dotychczasowych zarobków przez nowo przyznane świadczenie (Kurowski 1997, s. 143). Postanowiono wydłużyć okres, na podstawie którego obliczano emeryturę do 10 lat dla osób już pracujących i na wszystkie lata pracy dla osób wchodzących na rynek pracy od 1 stycznia 1993 r. (Ferrera,

Rhodes red. 2000, s. 191). Rozwiązanie to miało uczynić system emerytalny we Włoszech bardziej sprawiedliwym.

Ustawodawca postanowił także ujednoczyć system emerytalny dla wszystkich kategorii pracowników: najemnych, prowadzących własną działalność gospodarczą oraz zatrudnionych w sektorze publicznym (www.zus.pl). Ponieważ emerytury obliczone według nowych zasad nie dawałyby obywatelom świadczeń w wysokości, do jakiej przywykli, dlatego planowano stworzyć dla nich zachęty do dodatkowego, dobrowolnego oszczędzania na starość w ramach II filaru. Zaplanowano zatem stworzenie prywatnych funduszy emerytalnych, finansowanych kapitałowo i zarządzanych przez specjalne instytucje. Pracownicy sami decydowaliby o tym, czy chcą przystąpić do funduszy, czy pozostać w starym systemie. Zachętą do oszczędzania w prywatnych instytucjach miały być ulgi podatkowe dla uczestników (Kurowski 1997, s. 144).

Jak można wywnioskować na podstawie zestawień statystycznych (www.welfare.gov.it), zachęta ta okazała się niewystarczająca i nie spowodowała wzrostu zainteresowania tą formą oszczędzania na starość.

Zgodnie z postanowieniami reformy Amato, prawo do emerytury zyskiwali pracownicy, którzy ukończyli 65 lat, i pracownicy w wieku co najmniej 60 lat. Dodatkowym wymogiem było przepracowanie określonej liczby lat (docelowo 20) (www.cittadinolex.it). Wiek i staż były podwyższane stopniowo według następującego schematu:

a) wiek emerytalny:

Wiek kobiet	Wiek mężczyzn	Data
56	61	1.1.1994–30.6.1995
57	62	1.7.1995–31.12.1996
58	63	1.1.1997–30.6.1998
59	64	1.7.1998–31.12.1999
65	65	2000 i później

b) staż pracy:

Staż pracy (w latach)	Data
16	1.1.1993–31.12.1994
17	1.1.1995–31.12.1996
18	1.1.1997–31.12.1998
19	1.1.1999–31.12.2000
20	2000 i później

Źródło: www.cittadinolex.it.

Prawo do wcześniejszej emerytury – w wieku 55 lat kobiety i 60 lat mężczyźni – przysługiwało niewidomym, głuchym, inwalidom oraz osobom, które rozpoczęły pracę w wieku 14–19 lat i zdołały przepracować w tym okresie minimum 52 tygodnie, jak również pracującym w ciężkich i szkodliwych dla zdrowia warunkach (Golinowska red. 1993, s. 94; Szumlicz, Żukowski 2004, s. 133).

Ustawodawcy nie udało się uporać z problemem emerytur stażowych, czyli przysługujących pracownikowi na podstawie przepracowania określonej liczby lat bez względu na osiągnięty wiek. Zdecydował on o zawieszeniu wypłacalności tych świadczeń do końca 1993 r. Założył bowiem, że po tym okresie staż wymagany do przyznania emerytury stażowej będzie wzrastał, aż docelowo wyniesie tyle, ile

maksymalny staż wymagany dla emerytur zwykłych (*Annual Report... 2002*). Jednak wcielanie tych propozycji w życie zostawił kolejnym ekipom rządzącym.

W zreformowanym systemie emeryci w dalszym ciągu mogli łączyć dochody z pracy z pobieraniem świadczenia. Jednak musieli liczyć się z tym, że w tej sytuacji ich emerytura ulegnie redukcji do wartości minimalnej emerytury powiększonej o 50% pozostałej wartości indywidualnego świadczenia (Golinowska red. 1993, s. 98).

Jednak nie wszyscy pracujący emeryci mieli redukowane świadczenia. Przywilej ten dotyczył osób pracujących na rzecz integracji starszych ludzi do działań społecznie użytecznych, zatrudnionych na umowę o pracę do 50 dni w roku oraz pobierających renty dla inwalidów wojennych (Golinowska red. 1993, s. 98).

W nowym systemie składki mieli opłacać pracodawcy – 18,93% i pracownicy – 7,54% lub jedynie pracownicy, o ile prowadzili własną działalność gospodarczą (tamże, s. 87). Świadczenie emerytalne było obliczane na podstawie liczby lat pracy, średnich zarobków z ostatnich 10 lat pracy (starzy pracownicy) lub z całego okresu aktywności zawodowej (nowi pracownicy) oraz specjalnego wskaźnika procentowego.

Obowiązywała zasada: im dłuższy staż pracy, tym wyższa emerytura. Jednak bez dodatkowych oszczędności nawet osoba o maksymalnym stażu pracy nie mogła liczyć na 80-procentową stopę zastąpienia. Mężczyźni, którzy przepracowali 40 lat i osiągnęli wiek emerytalny 65 lat, mogli liczyć na 61-procentową stopę zastąpienia; osoby młodsze zaś o 3 lata, które przepracowały 57 lat – już tylko na 57-procentową stopę zastąpienia (Szumlicz, Żukowski 2004, s. 337).

Czy Amato, reformując włoski system emerytalny, kierował się wytycznymi Banku Światowego, czy znalazł swój „złoty środek”, który miał uzdrowić wadliwy system?

W pewnych kwestiach Amato zasugerował się wskazówkami Banku Światowego. Mianowicie zasygnalizował konieczność przekształcenia systemu emerytalnego Włoch w system wielofilarowy poprzez wprowadzenie doń funduszy emerytalnych. Dążył on do ujednoczenia zasad nabywania emerytur dla wszystkich kategorii pracowników celem zapobieżenia preferencyjnemu traktowaniu przedstawicieli niektórych zawodów. Podjął ponadto starania o przybliżenie struktury włoskiego systemu emerytalnego do systemów innych państw europejskich należących do współczesnej Unii Europejskiej (m.in. poprzez podwyższenie wieku emerytalnego, który był jednym z najniższych w Europie).

Mimo tych niewątpliwych osiągnięć reformę Amato możemy potraktować jedynie jako punkt wyjścia do dalszego reformowania systemu emerytalnego, bowiem szereg rozwiązań, których dotychczas nie wprowadzono, należy zrealizować w konkretnych realiach ekonomiczno-społeczno-politycznych kraju.

REFORMA DINIEGO

Dzieło Amato kontynuował kolejny reformator Dini. Dzięki jego koncepcji reformy systemu z 1995 r.

we Włoszech wprowadzono najnowocześniejszy system emerytalny w Europie w całości oparty na formule zdefiniowanej składki (*national defined contribution* – NDC). Oprócz zdefiniowanej składki, w 1995 r. wprowadzono we Włoszech inne nowatorskie rozwiązania, takie jak: elastyczny wiek emerytalny (57–65 lat) i elastyczny okres składkowy (5–40 lat) oraz wskaźnik transformacji. Na podstawie koncepcji Diniego ustawodawca uregulował także kwestie nierozwiązane przez Amato, czyli emerytury stażowe i wcześniejsze emerytury, oraz upowszechnił prywatne emerytury.

W nowym systemie składki pracowników były gromadzone na indywidualnych kontach. Prawo do wypłaty zgromadzonego wkładu nabywał pracownik, który osiągnął wiek emerytalny, oraz wykazał się wymaganym okresem stażowo-składkowym.

Elastyczny wiek emerytalny umożliwiał dopasowanie decyzji pracowników o momencie przejścia na emeryturę do sytuacji na rynku pracy. Jeśli wystąpiło wysokie bezrobocie, wtedy więcej osób mogło podjąć decyzję o przejściu na emeryturę przed ukończeniem 65 lat. Jeśli jednak sytuacja na rynku pracy była dobra, mogli oni pracować do 65 lat i podwyższyć w ten sposób swoje świadczenie.

Dodatkowym warunkiem umożliwiającym przejście na emeryturę przed 65. rokiem życia było wypracowanie dla siebie świadczenia końcowego na poziomie minimum 120% najniższej emerytury (Reynaud 2000, s. 86).

Dzięki ściśtemu powiązaniu prawa do emerytury i jej wysokości z opłacaniem składek i ich wielkością nowy system promował późniejsze przechodzenie na emeryturę (osoba, która pracowała dłużej, zdołała wpłacić więcej składek i dzięki temu „zasłużyła” na większą emeryturę) i sprzyjał ograniczaniu pracy w szarej strefie (każdy kto pracował „na czarno” i nie opłacał składek nie mógł liczyć na uzyskanie prawa do świadczenia, zatem w interesie pracowników było podejmowanie legalnego zatrudnienia).

Odkładaniu decyzji o przejściu na emeryturę służyło także zastosowanie wskaźnika transformacji przy obliczaniu emerytury. Wspomniany wskaźnik służył korygowaniu wartości emerytury o negatywne aspekty demograficzne. Jego wielkość zależała od wieku, w jakim pracownik przeszedł na emeryturę i czasu, jaki pozostał emerytowi do przeżycia. Był on tym wyższy, im starszy był pracownik w momencie zaprzestania aktywności zawodowej. A im wyższy wskaźnik, tym wyższa emerytura. 65-latek mógł liczyć na wskaźnik transformacji w wysokości 6,14%, a 57-latek tylko na 4,72% (www.zus.pl). Wartość wskaźnika transformacji miała ulegać zmianie co 10 lat. Moim zdaniem – przy gwałtownie pogarszającej się sytuacji demograficznej – zbyt rzadko.

Ustawodawca pozostawił możliwość przechodzenia na wcześniejszą emeryturę (5 lat wcześniej) jedynie w ściśle określonych przypadkach. Prawo do wcześniejszych emerytur mieli pracownicy, którzy rozpoczęli działalność zawodową w wieku 14–19 lat i przepracowali w tym czasie minimum 52 tygodnie, oraz osoby, które pracowały w firmach mających poważne problemy finansowe (*Social protection...* 2000, s. 315). Problem emerytur stażowych ustawodawca rozwiązał, przyjmując sugestie wcześniejszego reformatora Amato. Początkowo ten typ emery-

tur miał przysługiwać po przepracowaniu 36 lat. Okres ten miał być stopniowo podnoszony, aż do osiągnięcia wartości docelowej równej 40 lat (tyle wynosił maksymalny staż pracy w „zwykłych” emeryturach (*Social protection...* 2000) według następującego schematu:

Staż pracy wymagany do emerytury stażowej:

Staż pracy w latach	Data
36	1996–1976
36	1998
37	1999
37	2000–2001
37	2002–2003
38	2004–2005
39	2006–2007
40	2008

Źródło: (Babiak red. 1998, s. 81–82).

Dzięki koncepcji Diniego umożliwiono emerytom pobieranie świadczenia i wynagrodzenia za pracę zawodową jednak w określonych granicach i przy jednoczesnej redukcji otrzymywanego świadczenia (www.cittadinolex.it). Udało się także w sposób wyraźny oddzielić elementy ubezpieczeniowe (emerytury pracownicze zależne od wkładu do systemu) od socjalnych (dodatki emerytalne dla osób z niskim dochodem, zależne od przeprowadzenia testu dochodowego).

Dini przyczynił się także do rozwoju II filara ubezpieczeń emerytalnych we Włoszech. Podobnie jak Amato, dostrzegając konieczność przekonania obywateli do oszczędzania na starość w prywatnych instytucjach, by nie tylko podwyższyli w ten sposób wartość swojej emerytury, ale i odciążyli budżet państwa. Reforma Diniego przewidywała wprowadzenie nie tylko II, ale i III filara. W ramach tego ostatniego pracownicy mieli wykupywać polisy ubezpieczeniowe na życie w towarzystwach ubezpieczeniowych (Babiak red. 1998, s. 82).

II filarowi reformator poświęcił jednak znacznie więcej miejsca. W ramach tego filara miały powstać dwa rodzaje funduszy emerytalnych:

- zamknięte (zakładowe, branżowe),
- otwarte.

Ten drugi rodzaj funduszy miał mieć znaczenie marginalne i był przeznaczony głównie dla pracowników prowadzących własną działalność gospodarczą, którzy w związku z tym nie mogli przynależeć do żadnego z funduszy zakładowych (www.zus.pl).

Fundusze emerytalne miały opierać się na formule zdefiniowanej składki. Miały być one finansowane kapitałowo, a od 1 stycznia 1996 r. także z pieniędzy pochodzących z odpraw emerytalnych w ramach *Trattamento di Fine Rapporto* – TFR (Babiak red. 1998, s. 82).

Fundusze zakładowe zakładano dla pracujących na podstawie umowy o pracę, kadr kierowniczych, przedstawicieli wolnych zawodów. Większość z nich powstawała dzięki zaangażowaniu związków zawodowych (Babiak red. 1998, s. 81–82). Przystępujący do funduszy mogli liczyć na ulgi podatkowe. Przystąpienie do funduszy emerytalnych było dobrowolne, zatem początkowa liczba uczestników nie była zbyt

wielka. Wraz z wejściem na rynek pracy młodych pracowników, o większej przezroczności ubezpieczeniowej, rola prywatnych ubezpieczeń emerytalnych zaczęła stopniowo wzrastać.

Reforma Diniego podzieliła świadczeniobiorców na trzy grupy.

Pierwszą stanowiły osoby, które do 31 grudnia 1995 r. przepracowały minimum 18 lat. Otrzymywały one emeryturę obliczoną na podstawie formuły zdefiniowanego świadczenia.

Druga grupa to osoby, które do tego czasu przepracowały mniej niż 18 lat. Otrzymywały one świadczenie obliczone według mieszanej formuły – zarobki do tej daty zgodnie z formułą zdefiniowanego świadczenia i zarobki po tej dacie zgodnie z formułą zdefiniowanej składki.

Trzecią grupę tworzyły osoby, które dopiero rozpoczynały działalność zawodową. Będą one otrzymywały świadczenie obliczane według formuły zdefiniowanej składki (Babiak red. 1998, s. 91–92). Dopiero wtedy, kiedy przejdą one na emeryturę, będzie można zweryfikować skuteczność wszystkich nowatorskich założeń reformy Diniego.

Dini dzięki swojej reformie niewątpliwie przyczynił się do uporządkowania systemu emerytalnego we Włoszech. W dużej mierze opierał się on na wytycznych Banku Światowego.

Po pierwsze, doprowadził do powstania wielofilarowego systemu emerytalnego we Włoszech.

Po wtóre, dzięki wprowadzeniu formuły zdefiniowanej składki i ścisłego powiązania nabycia uprawnień do emerytury od opłacania składek, system stał się przejrzysty i realizował zasadę sprawiedliwości wyrównawczej.

Wprowadzenie elastycznego wieku emerytalnego miało pozytywny wpływ na rynek pracy poprzez umożliwienie dostosowania decyzji o przejściu na emeryturę do sytuacji na rynku pracy. Natomiast wprowadzenie funduszy emerytalnych zarządzanych prywatnie miało służyć ożywieniu rynków kapitałowych i zmniejszeniu roli państwa w zabezpieczaniu dochodów obywateli na starość na rzecz ich indywidualnej przezroczności.

Czy zastosowanie się do wytycznych Banku Światowego stało się gwarancją sukcesu? Czy przeprowadzone reformy emerytalne świadczą o tym, że Włosi odnaleźli system emerytalny idealny i dostosowany do swoich realiów polityczno-ekonomiczno-społecznych? Czy zreformowany system emerytalny „obroni się” w długim okresie? Odpowiedzi na te pytania będzie można uzyskać dopiero wówczas, kiedy wszyscy pracownicy przejdą na emeryturę według nowych zasad, czyli około 2035 r.

Niezależnie od tej daty można pokusić się o sprawdzenie opinii społeczeństwa na temat wprowadzonych reform. Wybrane wyniki takiego minisondażu, przeprowadzonego w 2004 r. wśród 40 osób (18 kobiet, 22 mężczyzn), mieszkańców północy (Lombardia) i południa (Sycylia), pracowników i emerytów, osób znanych autorce artykułu oraz ich znajomych przedstawiają tabele 1–3.

Gdybyśmy założyli, że całe społeczeństwo myśli podobnie jak ankietowani, to należałoby uznać, iż największym dokonaniem reform jest wprowadzenie elastycznego wieku emerytalnego oraz ujednoczenie zasad systemowych, największą wadą zaś – wysoki

koszt społeczny oraz utrudnienia w dostępie do społecznych składników systemów emerytalnych. Ankietowani w dalszym ciągu uznają, że system nie jest zbyt przejrzysty, a przywileje dla pracowników sektora publicznego nie znikły.

Tabela 1. *Największe zalety dokonanych reform*

Zalety	Liczba wskazań pozytywnych
Uelastycznienie wieku emerytalnego	40
Ujednoczenie zasad systemowych	37
Stabilizacja wydatków budżetowych, zmniejszenie inflacji	36
Wielofilarowość	34
Ścisłe powiązanie opłacania składki z prawem do emerytury	21
Ograniczenie emerytur stażowych i wcześniejszych	2

Źródło: *Przemiany systemu emerytalnego we Włoszech w latach 90. XX wieku* (własna praca magisterska).

Tabela 2. *Największe wady dokonanych reform*

Wady	Liczba wskazań negatywnych
Zbyt wysoki koszt społeczny	39
Zaostrzenie kryteriów przyznawania rent inwalidzkich, świadczeń socjalnych	32
Zbyt długi okres przejściowy	30
Zlikwidowanie funduszu odpraw emerytalnych TFR	28
Zaostrzenie rygorów składkowo-stażowych	24
Niska odporność na zmiany demograficzne	22

Źródło: Jak w tab. 1.

Tabela 3. *Cechy nowego systemu emerytalnego*

Cechy	Liczba wskazań pozytywnych
Preferencyjne traktowanie pracowników sektora publicznego	34
Nieprecyzyjne ustalenia	28
Przejrzyste i jasne reguły	12
Preferencyjne traktowanie pracowników prowadzących własną działalność	8
Sprawiedliwe zasady	6
Preferencyjne traktowanie pracowników sektora prywatnego	4

Źródło: Jak w tab. 1.

Lepiej reformę oceniają mieszkańcy północy – zarówno pracownicy, jak i emeryci. Bardziej krytyczne jest południe Włoch, co można tłumaczyć tym, iż mieszkańcom tej biedniejszej części Włoch utrudniono dostęp do świadczeń socjalnych oraz zaostrzono kryteria przyznawania świadczeń emerytalnych. Poza tym na południu kraju zatrudnienie w szarej strefie stanowi znaczną część ogólnego zatrudnienia, a nowy system pozbawia pracowników szarej strefy uprawnień do emerytury.

Na zakończenie artykułu przedstawię zestawienie tabelaryczne najważniejszych postanowień reformy Amato i Diniego we Włoszech.

Tabela 4. *Najważniejsze postanowienia reformy systemu emerytalnego we Włoszech według koncepcji Amato i Diniego*

Wyszczególnienie	Reforma Amato	Reforma Diniego
Wiek emerytalny	60 lat mężczyźni i 65 kobiety sektor prywatny, własna działalność 65 lat administracja państwowa 60 lat samorząd terytorialny	Elastyczny 57–65 lat
Struktura systemu emerytalnego	W założeniu II filarowy (II istnieje tylko teoretycznie, III brak)	Wielofilarowy, II i III filar nieobowiązkowy
Okres składkowy/staż pracy	Docelowo 20 lat	Elastyczny 5–40 lat
Emerytura stażowa	35 lat stażu sektor prywatny i własna działalność 15 lat kobiety i 20 lat mężczyźni sektor publiczny, zawieszona do końca 1993 roku	Docelowo brak. W momencie wprowadzenia reformy 36 lat stażu
Emerytura wcześniejsza	Występuje w sektorze prywatnym i publicznym	W ściśle określonych przypadkach
Łączenie emerytury z dochodami z pracy	Możliwe w ograniczonym zakresie	Możliwe w ograniczonym zakresie
Indeksacja świadczeń	Automatyczna, cenowa	Automatyczna, cenowa
Emerytura minimalna i maksymalna	Tylko minimalna	Brak minimalnej, przy max limit składki
Formuła wyliczania wysokości świadczenia	Na podstawie zarobków z ostatnich 10 lat pracy (starzy pracownicy) lub z całego okresu aktywności zawodowej (nowi pracownicy)	Na podstawie okresu składkowego, wskaźnik transformacji
Zdefiniowane świadczenie/składka	Zdefiniowane świadczenie	Zdefiniowana składka
Kto opłaca składki	Pracownik i pracodawca lub sam pracownik (własna działalność)	Pracownik i pracodawca lub sam pracownik (własna działalność)
Inne	Opodatkowane świadczenia	Opodatkowane świadczenia

Źródło: (Kurowski 1997) i literatura przedmiotu.

LITERATURA

Annual Report on the Welfare State (2002).

Babiak J., red. (1998), *Rynek pracy i polityka społeczna w wybranych krajach europejskich*, INPD UAM Poznań.

Ferrera M., Rhodes M., red. (2000), *Recasting European Welfare States*, Frank Cass, London.

Golinowska S., red. (1993), *Bazowe systemy emerytalno-rentowe w świecie*, IPISS, Warszawa.

Kurowski P. (1997), *Systemy i reformy emerytalne. Wielka Brytania, Szwecja, Włochy, Węgry i Polska*, tłum., IPISS, zeszyt 1 (48), Warszawa.

Reynaud E. (2000), *Social Dialogue and Pension Reform: United Kingdom, United States, Germany, Japan, Sweden, Italy, Spain*, Labour Office, Geneva.

Social protection in Europe (2001), *European Commission*, Missoc, Office Offi. Publ. EC, Luksemburg.

Szumlicz T., Żukowski M., red. (2004), *Systemy emerytalne w krajach Unii Europejskiej*, Twigger, Warszawa.

www.cittadinolex.it

www.inpdap.it

www.inps.it

www.welfare.gov.it

www.zus.pl

SUMMARY

The paper presents manner in which Italians reformed their pension system seeking ideal solutions. The author explains why changes was necessary in pension system in Italy before 1992 year. The paper shows its biggest weaknesses and presents the way to eliminate them. The reader finds some information about the most important reforms in Italy – Amato and Dini. He may know something about innovatory solutions which can become example to imitations for another countries. The author presents some Italian's opinions connected with reform of pension system in their country. The reader knows what Italians think about advantages and defects of mentioned reforms. At writing of article author used information contained in Polish and foreign books, newspapers and also in the Internet.